

TAISIJA LAUKKONĖN

Tarp Glavlito Scilės ir užmaršties Charibdės: poeto Jurijaus Dubasovo karinė strategija

Anotacija: Straipsnyje nagrinėjama rusų poeto Jurijaus Dubasovo, apsigyvenusio Lietuvoje po Antrojo pasaulinio karo pabaigos ir čia publikavusio tris eilėraščių knygas (atlydžio bei Atgimimo metais), literatūrinė strategija ir trajektorija. Šios analizės tikslas – pažvelgti į sovietmečio literatūros lauką, kurio pagrindine įtampa paprastai laikoma opozicija tarp oficialaus ir neoficialaus polių, iš kitokios perspektyvos, aktualizuojant profesionalaus rašytojo ir kūrėjo-mėgėjo priešpriešą. Straipsnyje parodoma, kaip ir kodėl Dubasovo literatūrinė strategija netilpo nei į socrealistinio, nei į nonkonformistinio kultūrinio projekto rėmus, aptariamą jo savitos koncepcijos (kūryba kaip paminklas) atsiradimo prielaidos.

Raktažodžiai: literatūros sociologija, literatūrinė strategija, sovietmetis, mėgėjiška poezija, grafomanija.

Grafomanas kaip literatūros istorijos personažas

Į sociologijos, kaip ir literatūros istorijos, akiratį dažniausiai patenka sėkmingos rašytojų karjeros. Net jei savo gyvenimo laikotarpiu būsimieji klasikai nesulaukė pripažinimo, ateina pomirtinė sėkmė, atkuriamą „istorinė teisybė“. Tarsi savaime aišku, kad reabilituojamo autoriaus kūryba turi turėti absoliučios, tai yra transistorinės, estetinės, specifiškai literatūrinės vertės. Tačiau kai kurie tyrėjai pabrėžia ir kitokio požiūrio svarbą:

Realios grožinės literatūros istorijos tyrimas užleido vietą išsamiam gerų knygų aprašymui. Tokia literatūros istorija yra parašyta punktyru. Tarp didžiųjų rašytojų atsirado spragų, užpildytų tokiais rašytojais, kuriuos nepadoru tyrinėti ir net klausti, ką jie parašė. Kartu su šiais rašytojais kažkur literatūrologijos keliuose pasimetė ir eilinis blogas rašytojas [...] – tarpinė grandis, „jungianti“ didžiuosius rašytojus, kultūrą,

kurioje jie bręsta [...]. Iš tiesų neginčytina darbų, skirtų didžiajai ir sėkmingai rusų literatūrai, vertė yra tai, kad juose viskas aišku. Iš literatūrologijos dingo klausukas. Reti ir drovūs klausukai prasimuša nelygioje kovoje su storais šauktukų pagaliais [...].¹

Šie teiginiai, suformuluoti XX a. aštuntajame dešimtmetyje, šiandien gali atrodyti kiek pasenę, nes būtinybė permąstyti sovietmečio literatūros hierarchijas, papildant kanoną rašytojų emigrantų ir nonkonformistų vardais, bei komercinės literatūros antplūdis beveik paskandino klausukuose tradicinę – kanonizuojančią – literatūrologiją. Jos dabartiniai šauktukai panašėja į nevilties kupiną bandymą atkreipti visuomenės dėmesį, o pati situacija primena anekdotą: pakrante eina odesietis ir girdi skęstančiojo pagalbos šauksmą „Help! Help!“ „Na taip, – sako jis, – kai visa Odesa mokėsi plaukti, jis mokėsi anglų kalbos.“

Literatūros kokybė besirūpinantis filologas buvo priverstas susitaikyti su kiekybiniais populiariosios ir sovietmečio literatūros argumentais, tačiau rašytojasmėgėjas, neužtikrinęs nei kokybės (suprantamos dažniausiai kaip meistriškumas, novatoriškumas, sąmoningas santykis su tradicija), nei kiekio (išreiškiamo tiražu, kuris sovietmečiu priklausė nuo oficialaus pripažinimo, o posovietmečiu – nuo paklausos), vis dar lieka nepadorus tyrimo objektas. Tuo tarpu neprofesionalaus kūrėjo padėtis literatūros lauke, jo vaidmens ir būdo refleksija (visų pirma literatūroje ir kritikoje) yra svarbus literatūros lauko funkcionavimo specifikos tam tikru metu rodiklis. Pasak Pierre'o Bourdieu, kova dėl dominavimo literatūros lauke pasireiškia konfliktais dėl apibrėžimų. Taigi galima sakyti, kad etiketė *grafomanas* – tai pagrindinis kovos ginklas, naudojamas tų, kurie yra suinteresuoti apsaugoti savo „dramblio kaulo“ bokštą.

Apžvelgdama *grafomanijos* termino kilmę bei jo vartojimo istoriją rusų literatūroje, Svetlana Boim pastebi, kad „pati grafomanijos sąvoka ir jos kritika turi reikšmės tik toje visuomenėje, kurioje literatūra yra ne privatus, o visuo-

1 Аркадий Белинков, *Сдача и гибель советского интеллигента*. Юрий Олеша, Мадрид: Ediciones Castilla, 1976, p. 605–606; cituojama iš Jevgenijaus Dobrenko, kuris irgi pritaria šiai minčiai, knygos: Евгений Добренко, *Формовка советского писателя. Социальные и эстетические истоки советской литературной культуры*, Санкт-Петербург: „Академический проект“, 1999, p. 11. Verta paminėti ir marksistinės pakraipos italų literatūrologų Frančą Moretti, išsakyję panašų priekaištą: „jeigu visi elgtųsi kaip literatūros kritikai, kurie tiria tik tai, kas jiems „patinka“, gydytojai būtų priversti apsiriboti sveikų kūnų, o ekonomistai – pasiturinčių gyvenimo lygio tyrinėjimu“ (Franco Moretti, *Signs Taken for Wonders: on Sociology of Literary Forms*, London/New York: Verso, 2005, p. 14).

meninis-kultinis reikalas“². Anot tyrėjos, „aukso amžiaus“ rusų literatūra ir grafomanijos fenomenas turi tas pačias šaknis – neatsitiktinai XIX–XX a. klasikų kūryboje, pradedant Fiodoru Dostojevskiu ir baigiant Ilja Ilfu bei Jevgenijumi Petrovu, yra tiek daug grafomanų portretų. Porevoliucinėje Rusijoje mėgėjiška kūryba įgavo iki tol neregėtą mastą: „jei virėja, pasak Lenino, gali vadovauti valstybei, tuomet, be abejo, bet kuris sovietinis žmogus gali būti rašytoju.“³ Vis dėlto Lietuvoje gyvenusio ruso poeto Jurijaus Dubasovo (1910–2000) literatūrinė trajektorija, aptariama šiame straipsnyje, parodo, kad ne bet kuris sovietinis pilietis galėjo tapti sovietiniu rašytoju.

Literatūrocentrinė sovietmečio visuomenė buvo palanki visiems, norintiems jaustis rašytojais, nes „jei tavo kūrinį išspausdins, tu pateksi į oficialių genijų kategoriją, jei ne, tai cenzūros dėka galėsi visą gyvenimą laikyti save nepripažintu genijumi ir reikštis siaurame rate“⁴. Iš tokių sistemos nepripažintų genijų ir jų „siaurų ratų“ susiformavo savarankiškas neoficialiosios sovietmečio kultūros fenomenas, kuris iškėlė savus literatūrinės vertės kriterijus. Nonkonformistinė literatūra, išstumta iš viešosios erdvės į kasdienybės teritoriją, itin domėjosi grafomanu kaip istoriniu ir literatūriniu personažu bei naudojos juo kaip kūrybine kauke⁵, tačiau riba tarp grafomano-nonkonformisto ir mėgėjo, siekiančio oficialaus pripažinimo, buvo aiškiai suvokiama. Žvelgiant iš dabarties perspektyvos, sovietmečiu sukaupti simbolinį kapitalą rašytojas galėjo tik dviem būdais: sulaukęs oficialaus ir (arba) neoficialaus pripažinimo. Tačiau Dubasovo literatūrinė strategija netilpo nei į socrealizmo, nei į pogrindžio kultūrinio projekto rėmus. Nesulaukęs rašytojų cecho palaikymo, jis apeliavo į kitokius autoritetus – karo maršalus, paprastus skaitytojus, kaupė jų atsiliepimų archyvą. Atrodo, kad Dubasovas, išleidęs visas knygas savo lėšomis, puikiai žinojo, kad be publikacijų, receptijos dokumentų, rekomendacijų rašytojas neegzistuoja ir

2 Светлана Бойм, *Обице места: Мифология повседневной жизни*, Москва: Новое литературное обозрение, 2002, p. 221 (žr. trečią knygos skyrių „Графомания: литература общих мест“, p. 217–264).

3 *Ibid.*, p. 237.

4 Абрам Терц (Андрей Синявский), „Графоманы“, in: *Фантастические повести*, Paris, New York: Interlanguage Literary Associates, 1967; cituojama iš: Светлана Бойм, *op. cit.*, p. 220.

5 Žr., pavyzdžiui, Александр Жолковский, „Графоманство как прием (Лебядкин, Хлебников, Лимонов и другие)“, in: Александр Жолковский, *Блуждающие сны и другие работы*, Москва: Наука, 1994, p. 54–68.

neturi šansų patekti į istoriją, – o tai buvo pagrindinis Dubasovo literatūrinės strategijos tikslas. Šios strategijos analizė leidžia pažvelgti į sovietmečio literatūros lauką iš kitokios, nei įprasta, perspektyvos, o eilėraščiai verti dėmesio ne tik kaip strategijos manifestacija, bet ir kaip sociokultūrinių faktų šaltinis.

Oficialioji ir neoficialioji Dubasovo kūrybos recepcija

1966 m. Vilniaus garnizono Sovietų armijos Karininkų namai išleido Dubasovo eilėraščių rinkinius *Vakarų frontas* ir *Nuo Volgos iki Elbės*⁶. Išspausdinti autoriaus lėšomis nedideliu 500 egzempliorių tiražu, jie aplenkė Glavlitą, t. y. perėjo tik karinę cenzūrą, kuriai atstovavo Pranas Mišutis⁷. Tokiu būdu į spaudą prasprūdo kūriniai, išsiskiriantys bendrame sovietinės literatūrinės produkcijos sraute. Nors tiražai liko pas autorių ir knygos buvo asmeniškai dovanojamos, rinkinys *Nuo Volgos iki Elbės* sulaukė recenzijos centrinėje spaudoje: satyriniame laikraštyje *Krokodilas* 1967 m. pasirodė Boriso Jegorovo straipsnis apie Dubasovo poeziją pavadinimu „Mažas, tai yra Klein...“⁸. Aprašęs „poetų šalį“ kaip kovos dėl pirmojo poeto titulo vietą, Jegorovas pašaipiai suteikia Dubasovui nugalėtojo laurus:

Kartkartėmis poetų šalyje kyla siaubingos peštynės. Pasigirsta šaltųjų ginklų čerškėjimas, suskamba bauginantys karingi balsai. Priežastis sukryžiuoti kardus būna vienas ir tas pats aštriai konfliktiškas, neišsprendžiamas klausimas: „Kas yra mūsų poetas numeris vienas?“

Aprimkite, aršūs ginčininkai. [...] Klausimas išspręstas. Numeris vienas suteikiamas Jurijui Dubasovui.

Straipsnyje cituojami recenzento požiūriu komiški Dubasovo eilėraščių fragmentai, o jų autorius ne be pagrindo palyginamas su garsiais Ilfo ir Petrovo romanų grafomanais Vasisualijumi Lochankinu (iš *Aukso versio*) bei Nikiforu

6 Юрий Дубасов, *Западный фронт*, Вильнюсский гарнизонный Дом офицеров Советской армии, 1966; Idem, *От Волги до Эльбы*, Вильнюсский гарнизонный Дом офицеров Советской армии, 1966.

7 Knygų spausdinimo aplinkybes Dubasovas aprašo savo vėlesnėje kūryboje bei laiškuose Vladimirui Erliui.

8 Борис Егоров, „Малый, то есть Кляйн...“, *Крокодил*, 1967, Nr. 13, p. 8.

Liapisu-Trubeckojumi (iš *Dvylikos kėdžių*). Metamas akmenėlis ir į knygos leidėjo darželį, nuogaustaujama, kad „staiga sonetų ir madrigalų leidimu gali užsimti apskričių farmacijos valdybos, socialinė rūpyba bei rajoninės areštinės“. Galiausiai Dubasovo literatūrinė strategija interpretuojama kaip pretenzija į klasiko postą. Įkalčiai: eilėraštyje jis familiariai kreipiasi „tu“ į Ivaną Turgenevą; knygos pratarmės autorius poetą lygina su Levu Tolstojumi, nes šis irgi „mėgsta tiesą“; kliūva ir išskirtinė knygos kokybė – „puikus lederinas, aukštos rūšies popierius, rašytojo portretas per visą puslapį“.

Siekdamas įrodyti, kad Dubasovas yra nevykęs poetas su didelėmis pretenzijomis, Jegorovas atkreipia dėmesį į rašytojo portretą, bet nepastebi kai kurių kitų paratekstinių rinkinio ypatumų – kad abiejų 1966 m. išleistų knygų viršeliuose yra tik pavadinimas, tačiau nėra nei autoriaus vardo, nei informacijos apie jį, o iš minėtos pratarmės, kurią parašė Aleksandras Prokofjevas (šio žinomo sovietinio poeto, 1946 m. gavusio Stalino premiją už poemą karo tema, pavadė nefigūruoja recenzijoje, nors Jegorovas ir cituoja jo tekstą), nesužinotume net Dubasovo gimimo datos, jau nekalbant apie sovietmečiui „juokingą“ tiražą. Panaši paratekstinė taktika įgyvendinama ir 1989 m. knygos viršelyje – nėra autoriaus vardo, duomenų apie jį, o nuasmenintas pavadinimas primena daugelio kitų tekstų karo tema antraštes. Taigi Dubasovo literatūrinė strategija reikalauja kitokios, nei pateikia Jegorovas, interpretacijos.

Istorija išsaugojo ne tik oficialiosios, bet ir neoficialiosios rusų literatūros atstovų anuometinės recepcijos pėdsakų. Rusų poetas, prozininkas, Leningrado neoavangardistinės literatūrinės grupės „Хеленукты“ (1964–1970) lyderis Vladimiras Erlis, *Krokodile* perskaitęs išjuokiančią recenziją, parašė Dubasovui laišką, prašydamas atsiųsti jam knygą⁹. Šis faktas skatina susimąstyti apie paradoksalų sovietinės antireklamos vaidmenį – ji padėdavo neoficialiosios kultūros veikėjams sužinoti apie poziciškai jiems artimus kūrėjus. Tačiau dviejų poetų susirašinėjimas išryškina ir pozicijų skirtumus. Erlis ironiškai žiūri į Dubasovo kūrybą bei asmenį, o Dubasovas laiškuose yra rimtas ir nuoširdus. Ironija, kaip ir *Krokodilo* atveju, byloja apie prisiimtą dominuojančiojo poziciją, skirtumas tik toks, kad satyriniame laikraštyje skelbiamos recenzijos pašaipi potekstė akivaizdi, o apie Erlio „pokštą“ Dubasovas taip ir nesužinojo.

9 Jų susirašinėjimas publikuotas: Владимир Эрль, „Ю. А. Дубасов – поэт“, *Митин журнал*, <http://kolonna.mitin.com/archive.php?address=http://kolonna.mitin.com/archive/mj03/dubasov.shtml> (žiūrėta 2011 10 20).

Savo laiškus Erlis iš pradžių pasirašinėjo *Vladimiras Ivanovičius Gorbunovas* (čia tikrasis jo vardas, Erlis – kūrybinis pseudonimas) ir, matyt, išgalvojo Dmitrijų Borisovičių Makrinovą, kuriam irgi prašė atsiųsti knygos egzempliorių. Tačiau iš Dubasovo atsakymo paaiškėjo, jog jis laukė Dmitrijaus Borisovičiaus laiško, kad galėtų išsiųsti šiam knygą. Galiausiai Erlis parašė Dubasovui, kad V. I. Gorbunovas, jo „fronto draugas“, „mirė“, ir pasirašė *Dmitrijaus Borisovičiaus Makrinovo* vardu, prašydamas atsiųsti knygą, kuri primins jam „brangų draugą“. Laiške „Dmitrijui Borisevičiui“ Dubasovas aprašo, kokio atsako sulaukė jo rinkinys *Nuo Volgos iki Elbės*:

[...] Kažkoks rašeiva, perskaitęs *Krokodilą*, taip sužūlėjo, kad išreiškė savo neapykantos žmonėms kupiną norą, užsiminęs apie savižudybę kaip atpildą už rinkinio išleidimą [...]. Šitaip jį užkabino šis leidinys! Aišku, jį vedė pavydas, kad štai aš sugebėjau išsispausdinti, o jis – ne. Greičiausiai tai nenormalus žmogus ir iš anksto nusistatęs prieš viską, kas yra rusiška, nes jį įsiutino net mano rusiškas vardas ir pavardė. Ar ne dėl to taip sudėtinga, net neįmanoma spausdintis! O juk mano knygutės (jų dvi) išėjo visuomeniniais pagrindais, komunistiniais, t. y. be honoraro. O už rinkinį *Nuo Volgos iki Elbės* aš net pats apmokėjau, iš savo kišenės, tipografijos sąskaitą, tuo tarpu šio rinkinio „kritikos“ autorius mano dėka uždirbo 200 rublių. Be kita ko, kiekvieno rinkinio tiražas menkas – 500 egzempliorių. Kiekviena knygelė, nors ir paženklinta tam tikra kaina, mitine, simboline, buvo ne parduodama, o dovanojama pažįstamiems, draugams, beje, kažkas stengėsi nusiųsti ją ir nedraugams, kad suniekintų ir knygelę, ir jos autorių. Tačiau yra „skaitytojų“ ir skaitytojų. Daugelis atsiliepė taip šiltai, kad siela šviesėja ir džiaugiasi. Tarp tokių brangių skaitytojų ir garsūs maršalai G. K. Žukovas, K. K. Rokosovskis, S. M. Budionas, N. N. Voronovas, ir paprasti, nežinomi, bet geri žmonės – leningradietė Aleksandra Ivanovna Kostromitina, aspirantė iš Minsko Suchover, Čkanikova ir Michailova, ir kiti. Ir labai gaila, kad Jūsų draugas taip ir neparašė savo minčių apie knygą. Ateitų laikas, jų geranoriški žodžiai įeitų į visą atsiliepimų rinkinį, tarp kitų ir velionio Vladimiro Ivanovičiaus žodžiai. Todėl reikia skubėti padaryti gerą darbą ir pasakyti gerus žodžius. Dėl knygos Jums – dabar Jūs pats suprantate, kokia tai yra bibliografinė retenybė. [...] Dėl Jūsų aš pasistengsiu ją rasti. Bet Jūs pasirūpinkite antruoju rinkinio leidimu, jei, Jūsų akimis, jis to vertas. Aš jau paruošiau tam knygą (sutrumpinau ir papildžiau). Jeigu Jūs disponuojate draugyste su Leningrado Karininkų namų viršininku, taip pat su Karinės-mokslinės draugijos viršininku

arba kitais įtakingais žmonėmis, tai įgyvendinkite šią mintį jiems padedant. Juk tai nieko jiems nekainuos, nes ir šį kartą aš pasiruošęs pats apmokėti tipografinės išlaidas. Galbūt Jūs pažįstate Prokofjevą arba Dudincevą? Pirmasis, nors ir parašė atsiliepimą-pratarmę *Vakarų frontui*, apie jam išsiųstą egzempliorių neparašė nė žodžio, nors iš mandagumo. O Dudincevas neatrašo jau į antrą laišką. Štai kokia mūsų „literatūrinė tradicija“.

Šis laiško fragmentas teikia daug peno sociokultūriniais pamąstymams. Pradedant tuo, kad maršalai, palyginti su rašytojais-laureatais, buvo arba ne tokie užsiėmę, arba geriau išauklėti, o gal tiesiog rečiau atakuojami pradedančiųjų rašytojų. Tačiau kalbant apie Dubasovo strategiją svarbu pabrėžti, kad jo kūriniai, nors ir buvo išspausdinti (ir tokiu būdu prisišlieja prie oficialiosios literatūros korpuso), vis dėlto išvengė literatūrinės cenzūros (tai leidžia juos priskirti necenzūruotai literatūrinei produkcijai). Su neoficialiąja kultūra Dubasovą suartina dar ir tai, kad jo knygos nepateko į knygynus ir cirkuliavo daugiausia kaip savilaidos leidiniai: iš rankų į rankas. Kita vertus – privalomuosius knygų egzempliorius gavo centrinė Lietuvos biblioteka ir teoriškai jos buvo visiems prieinamos. Turint omenyje, kad neoficialiosios kultūros simbolinis kapitalas kaupėsi ignoruojant oficialiuosius pripažinimo institutus, nepaisant visų Dubasovo patirtų sankcijų, poziciškai suartinusių jį su kultūrine opozicija, būti savu „nonkonformistinės“ kultūros veikėjų akyse jis negalėjo.

Susirašinėjimo su Dubasovu ir kelių jo eilėraščių publikavimo preambulėje Erlio rašė: „Galbūt, mielas skaitytojau, pacituotos atkarpos ir žemiau publikuojami eilėraščiai pasirodys tau kiek vienodi ir užsitęsę, bet – įsiskaityk atidžiau, ir pasistenk pajusti jų *charme discret*.“ Apibūdinimas „kuklus žavesys“ nurodo į garsųjį Luiso Buñuelio filmą „Kuklus buržuazijos žavesys“ (*Le charme discret de la bourgeoisie*, 1972) ir primena apie Erlio domėjimąsi avangardiniu menu ir eksperimentinį jo kūrybos pobūdį. Veikiausiai jo dėmesį Dubasovo eilėraščiams sužadino būtent asmeninės literatūrinės paieškos. Nuoroda į Buñuelio filmą provokuoja ieškoti Erlio aliuzijoje ir socialinės potekstės. Erliui Dubasovas turėjo atrodyti kaip eilinis sovietinis inteligentas, literatūros kulto, susiaurinto iki valdžios legitimuotų klasikų, tarnas¹⁰. Kaip buržuazijos atstovai Buñuelio

10 Plačiau apie inteligentijos ir jos kaip pagrindinės „literatūrinės ideologijos“ skleidėjos vaidmenį žr.: Лев Гудков, Борис Дубин, *Интеллигенция: Заметки о литературно-политических иллюзиях*, Санкт-Петербург: Издательство Ивана Лимбаха, 2009.

filme rituališkai ruošiasi ištaigingai pavakarieniauti, bet niekaip negali pavalgyti, nes jiems nuolat trukdo siurrealistinės aplinkybės, taip ir Dubasovas, ištikimas literatūros kulto tarnautojas, negali tapti rašytoju dėl ne visai jam aiškių priežasčių. Jei Buñuelio personažai būtų galėję save objektyvuoti, jie būtų supratę, kad jiems trukdo pavalgyti ne kas kitas, o filmo kūrėjas, nesislepiantis už jokių kitų jėgų, išskyrus technines kino kūrybos priemones. Analogiškai ir Dubasovas negali tapti rašytoju, be kita ko, ir dėl to, kad pats Erlis neleidžia jam to padaryti – Dubasovas jam, kaip grafomanas „tikrajai literatūrai“, reikalingas tik kaip objektas, o ne subjektas. Todėl jis republikuoja keletą Dubasovo eilėraščių (apsupdamas savo paratekstais, turinčiais tarsi daugiau istorinės ir kultūrinės vertės), bet retos knygos perleidimu nesirūpina.

Taigi oficialiosios literatūrinės instancijos nepripažino Dubasovo rimtu rašytoju, o pakankamai žymus neoficialiosios kultūros atstovas Vladimiras Erlis labai savotiškai juo domėjosi. Sprendžiant iš paties Dubasovo išsaugotų atsiliepimų, jo kūrybos gerbėjai daugiausia buvo karininkai ir „paprasti skaitytojai“. Trečiasis ir paskutinis Dubasovo eilėraščių rinkinys *Maskva–Berlynas* išėjo tik Atgimimo laikais¹¹ paties Dubasovo lėšomis, nors jis buvo parengęs ir dar dvi knygas (*Metai bėga* ir *Volgos upe*), kurios taip ir nepasirodė, nors jau buvo surinktos bei paruoštos spausdinti. Pasak autoriaus, jas sustabdė įsakymas „iš viršaus“¹².

Exegi monumentum, bet ne sau: Dubasovo literatūrinė strategija

Veikiausiai Dubasovo eilėraščių ilgai nespausdino ne dėl nepatikimumo ar „rusiškos pavardės“ (žr. laišką Erliui), kaip jis pats buvo linkęs tai aiškinti, o dėl akiivaizdaus jų neprofesionalumo. Redaktoriai, esant būtinybei, būtų galėję atrinkti ir suredaguoti Dubasovo eilėraščius; kažkodėl jie nemanė, kad verta šito imtis. O kai ėmėsi, knygų leidimas buvo sustabdytas. Kuo gi šie eilėraščiai galėjo neįtikti sovietinei cenzūrai?

11 Юрий Дубасов, *Москва–Берлин: Фронтовые и послевоенные стихи 1941–1988 годов*, Вильнюс: Периодика, 1989.

12 Žr. apie tai eilėraštį „Pranui Pranovičiui Mišučiui“ (*Москва–Берлин*, p. 23), kuris yra savotiška padėka pirmąsias knygas praleidusiam kariniam cenzoriui. Glavlitas, pasak poeto, jam „rodė špygas“.

Dubaso lyrinio herojaus pasaulėžiūra ir gyvenimo filosofija remiasi aksioma, kad visi sutikti žmonės yra vienodai svarbūs istorijai, o jis pats, turėdamas tam tikrų gabumų, gali juos įamžinti. Šitokia jo kūrybos koncepcija susiformavo karo metais, kai buvo aktualizuoti specifiniai taikomieji literatūros aspektai: palaikyti karius, optimistiškai juos nuteikti, įamžinti žygdarbius ir pan. Karo metų literatūra neatskiriama nuo kasdienybės, poezija itin priartėja prie buitės. Siekiant kuo didesnio tikslumo, realistiškumo, joje atsiranda atsitiktinių žmonių vardų, toponimų ir kitokių „nemotyvuotų“ detalių. Karo metais buvo naudojama literatūra (ne visada sąmoningai) ir kaip specifine medija, kuri gali išsaugoti ir perteikti individualaus gyvenimo ženklus: laiškas, dienoraštis gali pasimesti, o eilėraščio forma įgalina jį tiražuoti – spausdinti, perrašyti, įsiminti, t. y. jis turi daugiau galimybių išlikti ir pasiekti savo adresatą¹³. Daug kas (ir Borisas Pasternakas) rašė, kad karo laikotarpis, nepaisant visų sunkumų ir netekčių, žmonėms grąžino prarastą laisvės ir bendruomeniškumo pojūtį. Ir nors pokaris šias nuotaikas iš karto siekė užgniaužti (literatūros lauke simptomiškas 1946 m. įsakymas dėl žurnalų *Zvezda* ir *Leningrad*), karo metai tapo ne tik pagrindiniu gyvenimo įvykiu tiems, kas juos išgyveno, bet ir „laisvo oro“ šaltiniu vėlesniais kultūros periodais.

Išvardyti karo metų poezijos ypatumai svarbūs Dubaso literatūrinės strategijos suvokimui – eilėraščiuose jis „stato paminklus“ tiems, kurie žuvo (pavyzdžiui, eilėraštis „Aldonos šalikas“¹⁴), ir tiems, kurie gyvena. Vienas tokių paminklų gyviems yra eilėraštis „Pidantai“, manifestuojantis ir Dubaso kūrybos koncepciją (greta originalo pateikiamas pažodinis vertimas):

13 Apie karo poezijos komunikacines ypatybes bei jos vingiuotą kultūrinį likimą žr. Taisija Laukkonen, „Новая искренность советской поэтессы: ‚Последние стихи‘ Елены Ширман“, *Literatūra*, Nr. 52(2), 2010, p. 80–93.

14 Юрий Дубасов, „Шарф Альдоны“, in: *Москва–Берлин*, p. 221.

ПИДАНТЫ

Нельзя нам в землю зарывать таланты,
Пока других людей не назовем,
Супругов по фамилии Пиданты,
Что есть на фотографии вдвоем.
Они мне это фото подарили,
Когда в Заверче у родных гостили.

И помню я Пидантов доброхотство,
И благодарен им за хлеб-соль.
Их адрес: Вроцлавское воеводство,
Повят Еленя Гура (Хиршберг, что ль?),
Село Хойнасты, улица Агнешки,
Дом 49.
Это не насмешки.

Сказать стихами с точностью аптеки
Подробности, которые нужны,
Быть может, будут в настоящем веке
Для собирателей всей старины.
Вы знаете, что этот собиратель
Не кто иной, как автор, наш мечтатель.

Когда придет минута, или хвиля,
Когда найдет, как говорится, стих,
Я напишу Зыгмунту и Цециле,
И буду ждать ответа я от них.
Когда б не пограничные барьеры,
Я пассажирские бы принял меры.

1958 г., Вильнюс

PIDANTAI

Negalima mums užkasti į žemę talentų,
Kol neišvardysime kitų žmonių,
Sutuoktinių pavarde Pidantai,
Kur yra dviese nuotraukoje.
Jie man padovanojo šią nuotrauką,
Kai svečiavosi Zaverčėje pas gimines.

Aš atsimenu Pidantų geranoriškumą,
Ir esu dėkingas už duoną-druską.
Jų adresas: Vroclavo vaivadija,
Apygarda Jelenia Gura (Hiršberg, berods),
Hojnasty kaimas, Agnieškos gatvė,
Namas 49.
Tai ne patyčios.

Eilėmis pasakyti vaistinės tikslumu
Detales, kurios reikalingos,
Bus galbūt šiame amžiuje
Visos senovės rinkėjams.
Jūs žinote, kad šis rinkėjas
Ne kas kitas, o autorius, mūsų svajotojas.

Kai ateis minutė, arba „chvilia“
Kai užeis, kaip sakoma, eilės,
Aš parašysiu Zygmuntui ir Cecilei,
Ir lauksiu aš iš jų atsakymo.
Jei ne pasienio barjerai,
Pasitelkčiau keleivines priemones.

1958 m., Vilnius

Atrodytų, Dubasovas vadovaujasi būtent socrealizmo nuostatomis: stengiasi realistiškai vaizduoti gyvenimą, paprastus žmones, adoruoja karo herojus, nepa-

sisako prieš komunistinę valdžią, mini tik chrestomatinius literatūros klasikus. Tačiau daro visa tai pernelyg nuosekliai¹⁵. Jo santykis su sovietine literatūros sistema paradoksalus. „Tikrąjį menininką“ ši sistema žaloja, nes siekia ideologiškai išnaudoti jo talentą ir įgūdžius, o Dubasovas netilpo į įsivaizduoto literatūriškumo rėmus, todėl ir išnaudoti jį buvo sunkiau. Atsižvelgiant į jo turėtą labai aiškią kūrybos koncepciją, galima netgi sakyti, kad tai jis bandė išnaudoti sistemą, ieškojo joje spragų ir aplinkkelių savo tikslui pasiekti.

Rašytojų cecho sankcijos būtų galėjusios palaužti kūrėją, siekiantį literatūrinio profesionalumo¹⁶, tačiau Dubasovo literatūrinę strategiją grindė tokia kūrybos samprata, pagal kurią neįmanoma kalbėti apie literatūrinę teksto kokybę kaip apie vienintelę kūrinio kultūrinio perdavimo kitoms kartoms sąlygą. Jo eilėraščiai pretenduoja būti vertinami kaip literatūriniai epochos dokumentai. Beveik visi pirmųjų rinkinių eilėraščiai susiję su karo įvykiais, per tuos metus aplankytomis vietomis, sutiktais žmonėmis. Šalia eilėraščių kartais spausdinamos žmonių, apie kuriuos rašoma, poetą žavinčių moterų nuotraukos. Šį faktą Jegorovas irgi minėjo ironiškai; čia slypi ir kultūrinė norma: tik pripažinto genijaus privatus gyvenimas ir mūzos gali rūpėti istorijai.

Vėlesni eilėraščiai, parašyti po 1966 m., yra Dubasovui svarbių visuomeninių ir asmeninių įvykių metraštis: atsiliepimai apie sovietiniam piliečiui aktualias pasaulio naujienas (skrydžius į kosmosą, turistų iš Sovietų sąjungos išgelbėtą japonę); perskaitytas knygas (maršalo Georgijaus Žukovo, Liudmilos Gurčenko memuarai); įamžinti sutikti gražūs žmonės, dažniausiai moterys (pavyzdžiui, stiuardėsė); karvedžių, menininkų portretai; globalūs filosofiniai pamąstymai. Rusų literatūros klasikai, kiti žymūs kūrėjai, gana dažnai figūruojantys Dubasovo eilėraščiuose, nėra savojo talento matavimo vienetai, o absoliuti nekvestionuojama vertybė. Save jis dažniausiai palygina su personažais (Don Kichotu ir

15 Apie tai, kad socrealizmo projektas, kaip ir sovietinis marksizmas, reikalavo tikėti ir akiai paklusti įgaliojams jo atstovams, o ne pažodiškai studijuoti aksiomas bei sąžiningai ir nuosekliai jas vykdyti, skatina susimąstyti ne tik Dubasovo atvejais, bet ir, pavyzdžiui, Michailo Gasparovo straipsnis apie Jurijų Lotmaną: Михаил Гаспаров, „Лотман и марксизм“, *Новое литературное обозрение*, Nr. 19, 1996, p. 7–13.

16 Šitaip nutiko, pavyzdžiui, perspektyviam rusų poetui Jurijui Grigorjevui. Jis baigė Maskvos literatūrinį institutą, debiutavo Lietuvoje 1968 m. poezijos rinkiniu *Rugpjūtis* (asociacijos su anuometiniais Prahos įvykiais neatsitiktinės), spausdino eilėraščius ir lietuvių poezijos vertimus *Literatūrinėje Lietuvoje*, bet vėlyvučiu sovietmečiu pasitraukė iš literatūros lauko. Gyvena Vilniuje.

nuskurdusiu aristokratu iš *Vyšnių sodo*), ir tai labai svarbu, turint omenyje, jog naiviam kūrėjui neleidžiama būti kultūros subjektu, tik objektu. Dubasovo savi-voka ir paratekstinė taktika byloja apie susitaikymą su dominuojamojo pozicija: jis nesijaučia galįs tiesiogiai pretenduoti į *atpažįstamą vardą* (tad ir viršeliuose jo nėra), sutinka spausdinti knygas „kareivio teisėmis“, nuolat kartoja, kad nesavau- naudiškai siekia įamžinti kitus.

Literatūrinė tradicija įgalina poetą kalbėti apie kūrybą kaip *paminklą sau* (Horacijus, Aleksandras Puškinas, Josifas Brodskis ir kt.). Tokia žiūra būdinga meno autonomijos šalininkams. Poezijos kaip *paminklo kitam* suvokimas irgi turi precedentų kultūros istorijoje – pavyzdžiui, klasicistų odės, šlovinančios monarchus, arba sovietinių poetų eilėraščiai apie komunizmo vadus. Tuo tarpu atsitiktinių žmonių įamžinimas poezijoje nėra labai dažnas. XIX–XX a. pradžios rusų literatūroje tokių eilėraščių būta, bet jie likdavo literatūrinės buities dalyku. Būtent neoficialioji sovietmečio literatūra tapo kasdienybės Kolumbu, ir tai dar vienas aspektas, kuris galėtų paaiškinanti, kodėl Dubasovo eilėraščiai neįtiko Glavlitui, bet sudomino Vladimirą Erlių.

Aiščiai įsivaizduodamas savo poetinę misiją, Dubasovas nereflektuoja formalių eilėraščių ypatybių, neproblemina poeto vaidmens. Tai tarsi turėtų padaryti jį eiliniu epigonu. Tačiau Dubasovo eilėraščiai skiriasi nuo daugelio literatūros lauko naujokų tekstų. Tikėdami poezijos ir įkvėpimo galia, jie dažniausiai atsiduria literatūrinių šablonų spąstuose ir prisiima kokį nors kul- tūros sankcionuotą (pvz., poeto-pranašo) vaidmenį. Neįsisąmoninti eilėraščių literatūriniai „filtrai“ dažnai neleidžia į kūrinį prasismelkti jokiems tikrovės pėdsakams¹⁷. Tuo tarpu Dubasovas nesąmoningai įveikia literatūrinį banalu- mą subuitindamas eilėraščių beveik iki absurdo. Iš vėlesnių eilėraščių vienas smagiausių skirtas Jadvygai Antonovai Sadovskai¹⁸. Jame autorius aprašo, kaip sutiko troleibuse moterį, panašią į Puškiną, ir nusprendė jai apie tai pasakyti, kad ji pati bei jos giminės galėtų pasidžiaugti. Laikyti komplimentu moters iš- orinio panašumo į Puškiną konstatavimą gali tik tas, kam literatūros klasika yra nekvestionuojama vertybė, o pats Puškinas – beveik šventasis, nes kiekviena jo išvaizdos, buities, kūrybos dalelė apdovanota jo simbolinio kapitalo visu- ma. Eilėraščio išnašoje nurodomas tikslus moters adresas ir telefonas – matyt,

17 Plačiau žr. Светлана Бойм, *op. cit.*, p. 239.

18 Юрий Дубасов, „Увидел Пушкина черты“, in: *Москва–Берлин*, p. 233.

tam, kad skaitytojas galėtų asmeniškai įsitikinti panašumu. Kuo daugiau detalių pateikia Dubasovas, siekdamas būti ištikimas tikrovei, tuo labiau panašėja į rašytojo parodiją.

Grafomano titulas paprastai suteikiamas už literatūrinį naivumą ne tik tekstinėje bei ir elgesio plotmėje (be tam tikro literatūrinio elgesio niekas ir nesusižinotų apie kūrybą). Anot Svetlanos Boim, grafomanas kvestionuoja aukštosios literatūros prestižą, pažeisdamas ne tik estetines normas, bet ir elgesio etiketą¹⁹. Dubasovas pažeidė tiek oficialiosios (išspausdino knygas karinėje leidykloje), tiek neoficialiosios (sieke visuomenės pripažinimo) literatūros normas. Kita vertus, galima sakyti, kad jo literatūrinis elgesys nebuvo apribotas šių dviejų polių legitimuotų strategijų ir todėl jam pavyko išnaudoti kitokias lauko siūlomas galimybes.

Jei iš tikrųjų, kaip rašė Michailas Gasparovas, pagrindinis ir svarbiausias literatūrinės sėkmės kriterijus yra „išlikti amžiams“²⁰, kas galėtų laikyti Dubasovo nepripažinimą galutiniu? Gasparovas primena: mažiau nei prieš du šimtus metų baroko literatūra buvo užmarštyje, o dabar Europa ja didžiuojasi, jau nekalbant apie antikinę literatūrą – bet kuriam jos fragmentui kultūra yra dėkinga vien už tai, kad jis išliko, ir klausimas, ar eilėraštis geras, nekeliamas. Dubasovas pasirūpino, kad jo poetiniai paliudijimai turėtų kuo daugiau galimybių pasiekti būsimąsias kartas, ir šia prasme jo literatūrinė strategija gali būti laikoma sėkminga.

Žvelgiant iš postmodernistinės, internetinės, kasdienybės tyrimų epochos perspektyvos Dubasovo literatūros koncepcija atrodo labai novatoriška ir sykiu glaudžiai susijusi su savo laikmečiu. Prisiimtas poeto-metraštinko vaidmuo leido jam suderinti (kūryboje ir laikysenoje) sovietiniam inteligentui būdingą literatūros kultą su šiuolaikiškai atrodančia, nors ir įsišaknijusia karo metų literatūroje, „kasdienio žmogaus“ istorinės vertės filosofija.

19 Светлана Бойм, *op. cit.*, p. 222.

20 Михаил Гаспаров, „К статье М. Берга Гамбургский счет“, *Новое литературное обозрение*, Nr. 34, 1998, p. 110–111.

Between the Scylla of Censorship and the Charybdis of Oblivion: The Poet Jurij Dubasov's Military Strategy

S u m m a r y

This article analyzes the military strategy of the Russian poet Jurij Dubasov (1920–2000), who lived and published in Vilnius from the end of the Second World War. Despite all of his efforts, Dubasov never succeeded in achieving the status of official Soviet writer. His first books, which were published by the Vilnius Officers' Club, avoided censorship and were mockingly reviewed in the satirical Russian newspaper *Crocodile*. Official sanctions would have brought Dubasov closer to unofficial culture, but his correspondence with the non-conformist Leningrad poet Vladimir Erl reveals the fundamental difference between the irony hiding behind Erl's mask of congeniality and Dubasov's sincere naiveté. Supported by "regular readers" and officers of different ranks (including marshals Georgy Zhukov and Konstantin Rokossovsky) but denied the support of influential members of the writers' community (both official and unofficial), Dubasov remained an amateur. However, his "amateur" strategy was both atypical and highly innovative: it was based on an understanding of creativity formed during the Second World War, according to which it was not possible to speak about the literary quality of a work as the only condition for passing that work on to future generations. Dubasov's adopted role of poet-annalist paradoxically allowed him to reconcile (both in his writing and his public stance) the Soviet intelligentsia's cult of literature with what seems a philosophy of the historical value of the "everyday person".

Keywords: sociology of literature, literary strategy, Soviet, amateur poetry, graphomania.
